

O IZDANJIMA JEDNOGA KANIŽLIĆEVA PJESMOTVORA

Zlata Šundalić

1. UVODNO O TEMI

Sredinom je 19. stoljeća ili točno godine 1864. u Požegi u Tiskari Miroslava Kraljevića objavljena knjiga *Važni / UZROCI / s kojih / GOSPODINA ISUKRSTA / Spasitelja našega / nada sve ljubiti moramo, / i njeke spasonosna / SREDSTVA / kojimi se ova ljubav probuditi može. Na naslovnici je još zapisano: Preveo ANTUN KANIŽLIĆ Požežanin Družbe Isusove misnik, a preradio jedan svećenik.*

Na koji je način anonimni pisac — *Jedan svećenik*¹ — preradio izvornik Antuna Kanižlića (1699.–1777.) *Primoguchi / I sardce Nadvladajuchi / UZROCI / S–Kripo / tñimih Podpomochmah, / Za Lyubiti Go / ſpodina / ISUKARSTA / SPASITEL YA / NASCEGA / ...* tiskan u Zagrebu 1760. godine, a posebice pjesmotvor o mladiću Urbanu² — tema je ovoga rada. U okviru tako određene teme željeli bismo progovoriti i o nabožnoj literaturi u vremenu narodnoga preporoda (jer je riječ o molitveniku s umetnutim versificiranim tekstovima).

2. O NABOŽNOJ LITERATURI U VRIJEME NARODNOGA PREPORODA

U Barčevoj *Književnosti ilirizma*³, kao i u novijim povijestima hrvatske devetnaestostoljetne književnosti⁴, možemo pročitati sintetičke tekstove o razlikama i sličnostima između književnosti ilirizma i evropskih književnosti romantizma. Kao razlike se navode: umjesto evropskoga individualizma javlja se kod nas zajednica i njezini interesi (nasuprot JA stoji SLOGA); osjećaj melankolije i pesimizma zamjenjuje kod nas optimizam (sreća pojedinca i šire zajednice); nasuprot nekonvencionalnom rušenju pravila građanskoga društva stoji hrvatski pisac izrazito etičkih namjera; umjesto želje evropskih romantičara da stvore svojevrsnu univerzalnu, svjetsku književnost hrvatski pisac želi kulturno uzdići vlastiti narod; umjesto uranjanja u podsvijest, hrvatski pisac traga za što komunikativnijim temama, itd.⁵

U sličnosti se između evropskoga romantizma i hrvatske preporodne književnosti ubrajaju: shvaćanje nacijâ (njegovanje narodnog jezika i običaja), kult povijesti (iznijeti što više dokumenata o našoj prošlosti, odnosno o našoj autohtonosti u Evropi), prevlast lirike (domoljubne i ljubavne), pojava sitnih književnih vrsta (aforizam, crtica, kratki putopis), oblici strofa (sonet, gazela, ottava rima), a:

Ima i daljih sličnosti između hrvatske preporodne književnosti i evropske romantike. One se očituju u shvatanjima ljubavi kao nečega nadzemaljskoga (Vraz, Preradović), u jakoj religioznoj crti hrvatske lirike (Mažuranić, Vraz, Štoos, Topalović), u pokušajima pojedinih pisaca, da se udubu u filozofijske probleme (Preradović, Mažuranić).⁶

Statistički pokazatelji strukture kulture hrvatskog narodnog preporoda (načinjeni su na temelju analize dvaju časopisa — Danice /1835.–1849./ i Kola /1842.–1853./, i to tako da je istražena učestalost i način spominjanja imena pojedinih pisaca)⁷ upućuju na to da je hrvatski narodni preporod nastojao uspostaviti »prekinuti kontinuitet s hrvatskom kulturnom tradicijom 16. i 17. stoljeća«⁸, na što upućuje visok indeks Ivana Gundulića (215), Juniya Palmotića (64), Ignjata Đurđevića (58), Antuna Kanižlića (51), Matije Petra Katančića (46), Andrije Kačića Miošića (29); često su spominjani pisci talijanske renesansne književnosti (Petrarca /indeks 29/, Tasso /indeks 20/); prisutna je i klasična tradicija stare Grčke i Rima (Homer /indeks 43/, Horacije /indeks 34/), dok —

Kršćanska kulturna tradicija ne igra u kulturi »ilirizma« osobito veliku ulogu. Biblijski i evanđeoski autori spominju se rjeđe nego klasični.⁹ Ostali pokazatelji iz Tabele indeksa¹⁰ upućuju na to da je središnja težnja razdoblja hrvatskog narodnog preporoda bila — *Stvoriti neraskidivi kontinuitet nacionalne kulture s pozivom na književno nasljeđe renesanse i baroka u Dubrovniku, sačuvati vezu s općeevropskom baštinom stare Grčke i Rima i klasičnim idealima njemačke književnosti; stvoriti zajedništvo s drugim južnim Slavenima na temelju istovetnosti jezika i zajedničke »narodne« kulture, sačuvane u usmenoj predaji, posebno pjesništvu; proširiti horizontalni kontinuitet prema kulturama drugih slavenskih naroda i njihovim književnim vrijednostima (...).*¹¹

Dobiveni se rezultati, naravno, ne smiju apsolutizirati, jer su postojali i drugi časopisi u to vrijeme¹², kao i samostalno objavljene knjige, koje u vremenu narodnoga preporoda također sudjeluju u uspostavljanju kontinuiteta s domaćom književnom tradicijom. Svemu tomu trebaju se pridodati i ona tiskana djela pretežno sublitterarnoga nivoa i utilitarnoga karaktera. Ova je književna produkcija, posebice kada je riječ o Slavoniji, bila vrlo živa u 18. stoljeću (tiskani su katekizmi, molitvenici, zbirke propovijedi, lekcionari, evanđelistari, samostalne pjesmarice ili u kombinaciji s molitveničkom, katekizamskom ili nekom drugom građom, itd.).

Malo je vjerojatno da je prijelaz u 19. stoljeće značio ujedno i kraj za ovakvu nabožnu literaturu, a što bi se iz naših povijesti književnosti i moglo zaključiti, jer se ovaj sublitterarni sloj, uglavnom, ne dodiruje. Ovu pretpostavku potvrđuju i riječi Agneze Szabo:

*Možda su neki suvremenici nakon ukidanja Družbe Isusove godine 1773. očekivali da će ona zauvijek nestati. No, hrvatski je narod i dalje živio od duhovnih i kulturnih zasada isusovaca.*¹³

Mi bismo dodali — i ostalih: franjevaca, svjetovnih svećenika i drugih. I oni su, naime, pišući pretežno nabožna djela, dali svoj doprinos u formiranju šireg čitateljskog sloja u Hrvatskoj, jer i u prvoj su se polovici 19. stoljeća čitateljske navike stjecale, između ostalog, i uz pomoć djela s religiozno-moralnom funkcijom. Potvrđuju to npr. brojne isusovačke pučke misije (njih oko 1200!) održane tijekom 19. stoljeća (točnije, u njegovoj drugoj polovici), od Dubrovnika do Požege i Đakova. Ono što je u tome zanimljivo, jest veliko mnoštvo naroda uključeno u misije¹⁴, koje duhovnu obnovu nije doživljavalo

samo slušajući misijske propovijedi, nego i čitajući jednostavne nabožne priručnike, koji su im tim prigodama bili podijeljeni.

S jedne je strane, dakle, neposredno prakticiranje vjere potpomagalo opstojnost ove literature u vremenu narodnoga preporoda, a s druge su strane i vodeći ljudi pokreta bili svjesni relativno niskog kulturnog nivoa svojih čitatelja¹⁵, kojima stoga treba ponuditi jednostavno, lako štivo i narodni govor (S. Vraz).

Nabožna je literatura vjerojatno bila to — razumljivo i lako štivo koje se čitalo¹⁶. Na to upućuje i ne mali broj tiskanih vjerskih knjiga u prvih sedam desetljeća 19. stoljeća.¹⁷

Kada je riječ o Antunu Kanižliću (1699.–1777.) i nabožnoj knjizi, onda moramo reći da su od šest njegovih djela s primarno religiozno–moralnom funkcijom (dva katekizma i četiri molitvenika) u 19. stoljeću ponovo bila tiskana tri¹⁸: *Mala i svakomu potribna bogoslovica* (Budim 1818.), *Bogoljubnost molitvena* (Zadar 1806.; Budim 1813.; u Tiskari Miroslava Kraljevića u Požegi između 1862. i 1864.¹⁹; dva puta u Rimu 1865.²⁰; Zagreb 1893.;) i *Primogući i sardce nadvladajući uzroci*, ali pod nazivom *Važni uzroci* (Požega 1864.).²¹

Na koji je način anonimni — *Jedan svećenik* — u 19. stoljeću pročitao, preradio i javnosti prezentirao Kanižličeve *Primoguće i sardce nadvladajuće uzroke* iz 1760. godine, a posebice *Pripovijest o mladiću Urbanu*, pokušat ćemo pokazati u tekstu koji slijedi.

3. O VAŽNIM UZROCIMA IZ 1864. GODINE

Knjiga je tiskana u Tiskari Miroslava Kraljevića u Požegi, godinu dana nakon ponovnoga štampanja *Svete Rožalije* (Požega 1863.).

Zašto je Kraljević u vremenu kada su se pisale budnice i davorije, kada se veličala nacionalna zajednica (njezina prošlost, jezik, običaji), ali i intimistička raspoloženja pojedinca — odlučio uključiti u izdavačku djelatnost svoje kuće i dvije knjige iz zakasnjeloga slavonskog baroka? Možda je računao s imenom koje je već čitateljskoj publici bilo poznato (Kanižličevo se ime, naime, spominje u Daničinoj rubrici NETILA, zatim se neki njegovi stihovi navode kao moto određenih brojeva Danice, a citirane su i veće cjeline iz *Svete Rožalije*, kao i iz *Pisme od Svetoga Alojzije* u rubrici *Razno cvětje iz izverstnih pësnikah ilirskih*.²²)

Čitateljima je, dakle, već tijekom 1836, 1837. i 1838. *Sveta Rožalija* bila ponuđena u izvacima, zbog čega i ne mora čuditi njezino ponovno tiskanje u cijelosti u Kraljevićevoj tiskari. Ako je *Rožalija* kao religiozna prema čitateljima bila prihvatljivo štivo, onda su i *Primogući i sardce nadvladajući uzroci*, odnosno prerađeni *Važni uzroci*, mogli biti to isto — prihvatljivo štivo. Riječ je, naime, o molitveniku s četiri umetnuta versificirana teksta: *Nadgrobnica sv. Ignacije* (64.–67.), *Rane sv. Franciška* (142.), *Pisma od Svetoga Aloizija, Mladichja Angyeoskoga Druxbe Isusove* (222.–246.) i [*Pripovijest o mladiću Urbanu*] (251.–265.)²³, od kojih ovaj posljednji najviše podsjeća upravo na religioznu poemu²⁴. Na razini žanra nepoznati je priređivač s [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] ponudio čitateljima tekst sličan Rožaliji i dodao nešto »staro–novo«. U odnosu na izvornik novost se — (ako izuzmemo drugačija grafijska rješenja, sintaktičke preinake, izbjegavanje latinskih rečenica) — javlja na kraju knjige. Riječ je o dodatku — *Pridavak. Molitve jutarnje, večernje, pod sv. misom, prije i poslje sv. izpoviedi, prije i poslje sv. pričesti.* 1245.²⁵ — koji sadrži minimalnu molitveničku matricu, potrebnu za vjerničko svakodnevno obraćanje Bogu. Molitve iz *Pridavka* nisu *Svećenikove*, nego Kanižličeve, preuzete iz njegova popularna molitvenika *Bogoljubnost molitvena*. Tako su se u izdanju *Važnih uzroka* iz 1864. godine našli, s jedne strane, tekstovi stilski dotjerani i okarakterizirani kao barokni (četiri versificirana teksta), a s druge strane tekstovi (*Pridavak*) čija sadržajno–stilski uobličena i nije imala puno dodirnih točaka s baroknom figurativnošću.

Pokazuje li *Pridavak Svećenikovo* osluškivanje potreba čitateljske publike? Ako je odgovor potvrđan, onda baroknost teksta sama po sebi i nije bila pravo jamstvo njegove čitanosti, a to onda govori i o ukusu čitatelja sredinom 19. stoljeća.

Vratimo se ponovo [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] iz 1760. godine; pogledajmo njezinu žanrovsku, stilsku i metričku razinu, usporedimo s onim što je zapisano u izdanju iz 1864. godine i odgovorimo na početno pitanje — kako je nepoznati autor »pročitao« tekst o mladiću Urbanu.

4. O [PRIPOVIJESTI O MLADIĆU URBANU]

4.1. Razina žanra

U literaturi je već zapisano da su dvije »(...) religiozne poeme utjecale na kompozicijski nacrt *Svete Rožalije* i, možda još izravnije, na kompoziciju narativne lirske pjesme [*Pripovijest o mladiću Urbanu*], (...)«.²⁶ Riječ je o Gundulićevim *Suzama sina razmetnoga* i Đurđevićevim *Uzdasima Mandalijene pokornice*. Kako navedene dvije poeme (zajedno s Bunićevom Mandalijenom pokornicom i Kanižličevom *Svetom Rožalijom*) imaju neke zajedničke crte baroknih *plačeva*, pokušat ćemo neke od njih pronaći i u priči o mladiću Urbanu.²⁷

Kod *plačeva* je uvijek riječ »(...) o nekom grešniku ili vjerskom preobraćeniku koji se — plačući — kaje, pa i spjev biva podijeljen ne na pjevanja, nego na plakanja, cvilenja ili uzdisanja.«²⁸ U Kanižličevu se tekstu u ovoj ulozi pojavljuje mladić Urban:

Zascao biašce s—puta on u mladošti svojoj, i kano u tmuni otiscavšci daleko, zapleteše u tarnye opacšinah švojih. Alli posli prosvitlyen po millošti Boxjoj, kada ochuti u sardcu svomu opomenu Duha Svetoga, vratise natrag, i zlochje svoje, a navlaštito zle prigode, i opako društvo pocse plakati. (252.)

Kompozicijski gledano, Kanižličev je tekst podijeljen na četiri dijela; svaki započinje prozom a nastavlja se i završava stihom. Prvi prozni dio zaključuju riječi — *i štadde uzdisati* (252.), drugi — *zacvili glasom ovim* (256.), treći prozni dio započinje riječima — *Na ovi nacsin uzdiščuchi poklonise Mladich* (258.), a četvrti, budući da je Urban umro (naravno, samo tijelom, ne i dušom!) započinje ovako — *Srichan Mladich u rukuh dvorannah nebeskih izdahnu!* (260.)

Ovako najavljeno *uzdisanje*, *cviljenje* u proznim uvodima intenzivira se u versificiranim nastavcima. Tako četiri spomenuta dijela, iako nisu određena kao *plakanje*, *uzdisanje*, *cviljenje* (a što je običaj u *plačevima*), ipak svojom sadržajnom stranom upućuju na njih.

Kada se govori o zajedničkim karakteristikama hrvatskih baroknih *plačeva*, onda se obično spominje njih 11²⁹, s napomenom da samo neke možemo pronaći u *Svetoj Rožaliji*. Istu bismo napomenu mogli primijeniti i na *Pripovijest o mladiću Urbanu*, u kojoj smo evidentirali sljedeće crte zajedničke *plačevima*:

– pjesnik upozorava da kajanje griješnika o kojemu pjeva treba biti primjer čitateljima za povratak na pravi put. Ovo je upozorenje u priči o Urbanu izrečeno na kraju — cijeli je četvrti dio apostrofa recipijenta, kojemu Urbanovo preobraćenje treba poslužiti kao primjer za vlastito pokajanje.

– »spjev obično započinje stanjem poslije grijeha, kada se grešnik već kaje, obično negdje na osamljenom mjestu;«³⁰ U priči o Urbanu čitamo:

U to doba cvilechemu ukazase Angyeo (traxanin, kojiga sobom povede. Alli kamo? u Bethlemsku (xtalicu. Ah! tko nebi takvoga rukovogyu slidio?) (252.)

– griješnik se sjeća kako je došlo do preobraćenja. Urban razmišlja:

*C (finimise, dami (finu
Kao munya iz oblaka,
I pro (vitli slipu tminu
Uma moga jasna zrakka.*

*Znadem sxtoje! o lyubavi!
Prilikumi kaxesc tvoju;
Dase vratim na put pravi,
Probuguyjesc lyubav moju. (253.)*

– »pokajnik osjeća da mu nisu dovoljne suze što ih prolijeva da bi oprao svoje grijeha, pa moli boga da mu ih dade još;«³¹. Ovaj detalj nalazimo i u Pripovijesti o mladiću Urbanu:

*Protecite vode vruchje,
Vode (uzne! koje liva
Sardce ognjeno, i goruchje,
I u (ardcu lyubav xiva.*

*Ah! o dase (ardce moje
Od lyubavi (ve ra (topi!
Illi u gorke (uze (voje,
Od xalo (ti dase utopi! (257.)*

– »tješi ga pomisao da je milost božja veća od svakog grijeha;«³² Slično osjeća i Urban:

*Millo ſarge, kadme gleda,
Gleda ſunce, ſardce grie;
Raſtapase tvardnoſt leda,
Suzna voda varvi, i vrie. (258.)*

Navedene karakteristike, kao i kompozicijski nacrt priče o mladiću Urbanu, upućuju na to da je riječ o tekstu koji dobrim dijelom participira u poznatom baroknom žanru — religioznoj poemi.

Kakva je situacija — na razini žanra — u [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] u izdanju *Važnih uzroka* iz 1864. godine? Odgovor je jednostavan — sve su uočene karakteristike religiozne poeme sačuvane i ovdje (četverodijelna kompozicija, navedene zajedničke crte baroknih plačeva).

4.2. Razina stila

U literaturi o Kanižliću već je zapisano da »do interiorizacije figuralnoga izraza, (...) dolazi ponajviše u onim *Pjesmama iz molitvenika* u kojima se razrađuje motiv ekstatične ljubavi prema Kristu.«³³ Iako je riječ o kompliciranoj temi, Kanižlić joj se vraćao ne samo u pjesmama iz molitvenika (*Pisma od svetoga Alojzija /1760./, Uzdisanje ljubeznivo s. Saverije /1766./*), nego i u proznim molitvama³⁴.

U [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] razradu teme unio mystica nalazimo u trećoj narativnoj jedinici, čiji prozni dio započinje riječima:

Na ovi nacsin uzdiſcuchi poklonise Mladich, nesamo glavom, nego i joſc vechma priklonitim ſardcem; i ſardce koje u ruci derxaſce Polyublyenomu malomu Isusu prikaza. (258.)

Na jezičnom je planu prijelaz iz ja u ne-ja riješen tako da se uporno ponavljaju malobrojni topoi ranonovovjekovnoga diskurza o ljubavi (ljubav, ljubiti), zatim ljubav se shvaća kao oblik smrti (negirati sebe kako bi se ostvario prijelaz u ono što se ljubi), a česte su i metafore afirmirane još u petrarkističkoj ljubavnoj, kao i u religioznoj lirici (plamen, gorjeti): »Krajnji je rezultat estetički uvjerljiv utoliko što se spretnim izborom figuralnih uzoraka i njihovim

neumornim ponavljanjem površina pjesme posvećene temi ekstaze vidljivo oživljuje, upravo uznemiruje.« – zapisao je Zoran Kravar³⁵, a stihovi potvrđuju:

*Ah Isuse! moj pokoju!
Moja lyubav! Plamen milli!
(Ti zna(š) ći lllom du(š) ću moju
Od šardcami veche dili.*

*Ah lyubimte! i lyubechi
Umart xelim! šmarti gdisi,
Po tebichu xivot štechi;
Smart ši ricsjom, dillom nisi.
Gorim, csezmem! Prilyublyeni
Moj Isuse! ah šad gdi šam?
Jelli šardce moje u meni?
U menije martav ni šam.*

*Nie u meni: dakle gdie?
Gdi je Boxe šardce moje?
A šxto i šxtem? moje nie;
Šardce moje, šad je št tvoje. (259.)*

U izdanju *Važnih uzroka* iz 1864. godine opis ekstatične ljubavi prema Isusu ostao je nepromijenjen. Isto ne bismo mogli ustvrditi i za preostali dio [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] i njegovu stilsku uobličenosť.

Posebice nam se iz požeškoga izdanja čini upitnim drugi dio [*Pripovijesti*] (prethodi opisu ekstaze). U drugome se dijelu izvornika iz 1760. godine govori o Urbanu kojemu, nakon njegova griješna života pomažu dvije dive — Milosrđe i Ljubav Božja — pri njegovu povratku na pravi put. Vratiti se na pravi put znači ponovo uzljubiti Boga; Urban to žarko želi, što metaforički potvrđuje i njegova apostrofa vlastitoga srca:

*Pukni, pukni o kamenu!
I led šardca moga pukni!
Šardce u šuzah, i plamenu
Plivajuče nezamukni. (256.)*

Da bismo razumjeli Urbanovu želju da »srce u suzama i plamenu plivajući nezamukne«, moramo otkriti koja je značenja Kanižlić pripisao dvjema divama-pomoćnicama, Milosrđu i Ljubavi. Diva je Milosrđe — sunce, koje svojom toplinom rastapa ledeno Urbanovo srce; tako nastaje »suzna voda« kojom se oplakuju grijesi:

*Milloſargye, kadme gleda,
Gleda ſunce, ſardce grie;
Raſtapase tvardnoſt leda,
Suzna voda varvi, i vrie. (258.)*

Diva je Ljubav — oganj, koji Urbanovo srce sve više »raspaljuje«, sve žešćom čini njegovu ljubav spram Boga:

*Kadme pako Lyubav gleda,
Ah! kakome ogany xexe!
Chutim jednog od pogleda,
Daſe ſardce ſve razxexe. (258.)*

Riječ je, dakle, o dva istovremena procesa — o oplakivanju vlastitih grijeha (tj. o suzama) i o ljubavi prema Bogu (tj. o ognju), što je na način sumacijske sheme sažeto u stih:

Chutim! ſardce lyubi, xali, (258.)

Dva se spomenuta procesa ne dešavaju svaki za sebe. Naprotiv, uzajamno su toliko isprepleteni, da suze (kajanje) postaju oganj (ljubav), i obrnuto — oganj se pretvara u suze, što je na končetozan način naglašeno u završnoj strofi drugoga dijela [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*]:

*Chutim! ſardce lyubi, xali,
Suze ognylene lyubav liva:
Xaloſt ſuznim ognjem pali,
Sardce moje gori, i pliva, (258.)*

Vrlo lijepom antimetabolom (suze ognylene — ſuznim ognjem) i realiziranom metaforom Kanižlić je pokazao da se Urbanova želja — da njegovo

srce istovremeno pliva i u suzama i u plamenu (tj. da se kaje i ljubi) — konačno i ostvarila.

Kakvu je sudbinu doživjela ova izrazita »interiorizacija figuralnoga izraza« (Z. Kravar) u *Važnim uzrocima* iz 1864. godine?

Anonimni je Svećenik završnicu drugoga dijela Pripovijesti malo »popravio« — zamijenivši pridjev ognjene pridjevom tople, izbrisao je već spomenutu antimetabolu i tako učinio slabije razumljivom realiziranu metaforu *Srdce moje gori, i pliva*. »Popravljeni« Svećenikov katren glasi:

Ćutim, srce ljubi, žali,
Suze tople ljubav li'va,
Žalost suznim ognjem pali,
Srce moje gori, pliva. /230./

Preostala je jezično–stilska strana [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] požeškoga izdanja, uglavnom, podudarna (ako izuzmemo gore navedeni primjer nepodudarnosti) s onom iz 1760. godine. Svećenikove su intervencije (prerade) u tekstu izvornika ovoga tipa: *tvoju* mijenja u *svoju*, *finca* u *sieno*, *tebe* u *te*, *zibku* u *kolijevku* (ali i to ne dosljedno!), *vechma* u *viš'*, *ledni* u *led'*, *s–kim* u *čim*, *illi* u *il*, *je št* u *je*, *marva* u *mal'*, *evo* u *gle*, *kano* u *ko*, itd. Figurativni izraz izvornika ovakvim preinakama nije bio znatnije doveden u pitanje.

4.3. Razina stiha

Ako bismo izuzeli prozne uvode i cijeli četvrti dio [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*], onda bismo mogli reći da je ispjevana u osmeračkim katrenima, ukrštene rime abab. Ova je forma preuzeta i sačuvana i u izdanju iz 1864. godine. Ono što je nepoznatome Svećeniku/prirjeđivaču zasmetalo, bila je »nedosljednost« u dužini stihova, zbog čega je izostavljanjem jednosložnih veznika deveterce izvornika prepravljao u osmerce, npr.:

1760.

Od kogaje ſrebro, i zlato,
Zemlyi, i nebu blago svako. (253.)

1864.

Od koga je srebro, zlato,
Zemlji, nebu blago svako. /255./

Puno su rjeđe »dorade« u obrnutome smjeru — umetnutim, dodanim riječima pravilni osmerci izvornika postali su deveterci:

1760.

Plivajuče nezamukni. (256.)

1864.

Plivajuće, ti nezamukni. /228./

Svećenikove intervencije ovoga tipa nalazimo u prva tri dijela [*Pripovijesti*]; u odnosu na četvrti dio »popravci« su drugačiji.

Prije negoli pokažemo kako je *Svećenik* ovaj dio »preradio«, moramo se zaustaviti na izvorniku iz 1760. godine.

U njegovu je predgovoru (*Pridgovor. Bogolyubni Sžtlocse!*) Kanižlić, između ostaloga, progovorio i o kompoziciji *Primogućih i sardce nadvladajućih uzroka* — knjiga ima dva poglavlja, a svaki je podijeljen na osam dijelova. Od već spomenuta umetnuta četiri verzificirana teksta, u predgovoru Kanižlić izdvaja samo dva i kaže:

U oľmoj Podpomochi nadodataje Pisma od S. Aloizia osobitoga Odvitnika moga; a u Zaglavi, illiti Dovar Źcenyu od Urbana Mladichja; jedna, i druga nacsinom osobitim sloxena. (IX.; potcrt. Z.Š.)

Pitamo se, zašto je Kanižlić specijalno naglasio posebnost ovih dvaju tekstova i što ona — posebnost — podrazumijeva?

Kako je *Pisma od Svetoga Aloizia* ispjevana u osmeračkim katrenima, to se njena posebnost ne bi mogla tražiti na razini stiha. Vjerojatnijim se čini da se njena osobitost ostvaruje na razini stila, što sugerira i uputa čitatelju o tome kako treba razumjeti pjesničke slike u tekstu o svetome Alojziju. Čitamo:

Alli joľc prie Sxtioca opomenuti imam. Csuditchese morebiti tkogod, kad uzľxtie, dase noch u carno ruho obucse, da zvizde u sobu zavirivaľce, od xelye treptaľce, i oľtala. Alli valya znati, da Sloxnici takovih Piľamah Źtvarma nexivuchim, dajuchi xivot, obicsajni jesu kititi Piľme ľvoje na ovi nacsin govorechi. Imaju joľc i drugi uzrok; zaľxto to csine; zaľxtobo na ovi nacsin uvedene u Piľmu Źtvari mogu zlamenovati iľtinu, kanoti na priliku ovde zavirivanye, treptanye, i bixanye zvizdah; zlamenuje, daje Aloizio csiľtoga Xivota Mladich Nebu ugodan, i drag bio. Po iľti nacsin razumiti imamo od Lyubavi Boxje, i od Lyubavi ľamosvojne, illiti vlaľtite; znamo da Lyubav Boxja illiti nebeska nie Diva; niti je Lyubav ľamoľvojna Nakazan, illi Vila; niľu Źtvari xivuche, nego od nyih govori Piľma kanoti od Źtvarih xivuchih. Ovoje obicsaj Źtarih Pivaocah, kojisu ľzciniľi; dase

ovako, kanoti pod zaštorom, i po prilici more lipsce ukazati i ština. (221.–222.)

Za Kanižlića, dakle, »nakičena« pjesma (metaforama, personifikacijama, alegorijama) istinu čini zornijom.

U »prerađivanju« Kanižličevih *Primogućih i sardce nadvladajućih uzroka* anonimni je *Svećenik* navedenu uputu jednostavno izostavio, kao i onu rečenicu iz predgovora kojom je Kanižlić naglasio da su pjesme o Alojziju i Urbanu »načinom osobitim složene«.³⁶

Vratimo se [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] — u čemu je njena posebnost? Motivsko–tematska, a posebice stilska razina podsjećaju na *Pismu od Svetoga Aloizija* (tema unio mystica, sličan i za barok karakterističan repertoar retoričkih figura), zbog čega je posebnost ovoga tipa u priči o Urbanu nešto slabijeg intenziteta. Najavljena je osobitost iz predgovora u tekstu ipak ostvarena, i to doista na način osobit.

Ako su u *Pismi od Svetoga Aloizija* pjesničke slike olakšavale, činile prohodnijim put do istine, kako kaže Kanižlić, onda se u [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] zornosti koju osigurava, s jedne strane, figurativni izraz, pridružuje i druga, ne tekstualna nego vizualna strana teksta. Odnosi se to samo na četvrti, izrazito polimetrički dio [*Pripovijesti*] (nije ispjevan kao prva tri dijela u osmeračkim katrenima), koji započinje apostrofom čitatelja, odnosno putnika (jer svi smo mi putnici na ovome svijetu). Ovdje je čitatelju još jedanput sažeto prepričano i pokazano Urbanovo preobraćenje, jer je pravi put doista osvijetljen svjetlom svjetiljke koju su »naslikali« stihovi. Kako Urban svojim nutarnyim u čima nije mogao čuti Boga i vratiti se na pravi put, morao je najprije Anđeo Čuvar (Božji izaslanik) pokazati njegovim tjelesnim, vanjskim očima put do pravoga puta. U tu svrhu poslužio se Kanižlić jednim oblikom formalnoga manirizma, koji Curtius naziva figuralna pjesma. Riječ je o pjesmama »kojih slika u pismu ili tisku oponaša lik nekog predmeta: krilo, jaje, sjekiru, oltar, sviralu.«³⁷ Takvu poeziju u evropskim okvirima nalazimo već u antici; Grci je imenuju *technopaignia*, a Rimljani *carmina figurata*.³⁸ U hrvatskoj su staroj književnosti interes za grafički izgled pjesme pokazali npr. Dinko Ranjina (pjesma broj 361 u *Pjesni razlike Dinka Ranjine* /Zagreb 1891.; SPH knj. XVIII/ svojim formalnim izgledom podsjeća na vrh strijele³⁹), Ignjat Đurđević (psalam CXVI

zapisan u obliku križa⁴⁰), a na hrvatskom se sjeveru u takvu eksperimentiranju okušao, kako ćemo pokušati pokazati u daljnjem tekstu, i Antun Kanižlić.

Riječ je o već spomenutom četvrtom dijelu [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*], koji je »načinom osobitim složen«, jer nasuprot osmeračkih katrena u prva tri dijela stoji ovdje izrazita polimetričnost (stihovi broje od 3 do 16 slogova). Ovom se polimetričnošću oblikuju dva lika, dvije slike predmeta: prvom se predočuje svjetiljka, a drugom vrh strelice okrenut prema gore.

Koja je njihova funkcija, odnosno — zašto Kanižlić nije i četvrti dio [*Pripovijesti*] ispjevao, kao i prva tri, u osmeračkim katrenima? Odgovor, vjerojatno, nije samo jedan, zbog čega i onaj koji ćemo ovdje ponuditi ima relativnu vrijednost. Mi pretpostavljamo da je autor drugačijim metrom želio privući veću pozornost čitatelja i tom mu prigodom podastrijeti vrlo važne spoznaje. Prema piščevu mišljenju, dvije su stvari bitne u ljudskome životu: kajanje (preobraćenje, povratak na pravi put) i ljubav prema Bogu. O važnosti ovih dviju stvari autor je, između ostaloga, signalizirao i drugačijom dužinom stihova. Na taj je način poučnost u četvrtome dijelu [*Pripovijesti*] izrečena na nekoliko razina: stilskoj, motivsko—tematskoj, metričkoj, vizualnoj.

Na razini stila Kanižlić se u četvrtome dijelu [*Pripovijesti*] ponovo vratio završnim stihovima drugoga dijela:

*Suze ognjene lyubav liva:
Xalo't fuznim ognjem pali,*

odnosno uzajamnoj isprepletenosti kajanja i ljubavi prema Bogu (voda — metafora kajanja, oganj — metafora ljubavi prema Bogu). Novost je detaljno opisivanje mehanizma sjedinjenja vode i ognja, kojega tako opširno opisana ne nalazimo u drugome dijelu, a sve stoga da bi poruka, odnosno pouka, bila jasna, razumljiva.

Slično je i s izdanjem [*Pripovijesti*] iz 1864. godine.

Na motivsko—tematskoj razini prva se tri dijela [*Pripovijesti*] doimlju kao zaokružena cjelina, jer je u njima opisan cijeli Urbanov život (griješna mladost, preobraćenje nakon susreta s Isusom u betlehemskejštalici, sjedinjenje s Kristom, odnosno smrt na zemlji a vječni život na nebu). Cijela je priča oprimjerenje uvodne tvrdnje — da se ljubav spram Bogu, ako je istinita i krijeponsa, ne dešava nikada kasno. Kako je u tekstu često rabljen barokni ornatus, to se jednostavni

sadržaj postepeno komplicirao i udaljavao od razumljivosti. Da priča ne bi ostala nejasna, Kanižlić ju je još jedanput ispričao u četvrtome dijelu [Pripovijesti], i to tako da je izvukao bitne detalje (Anđeo Čuvar pokazuje Urbanu pravi put, susret s Isusom i preobraćenje), složio kratku priču (u samo 18 redaka), vrlo se rijetko koristeći pjesničkim figurama. Jednoznačnost priče — biti na pravu putu — simbolički je istaknuta i vizualnim izgledom teksta: svjetlost svjetiljke osvjetljava pravi put. Ako je, možda, u prva tri dijela [Pripovijesti] poruka bila nedovoljno jasna zbog složenosti baroknoga ornatusa, ovdje je ona postala očiglednom, s jedne strane, denotativnošću jezika, i s druge strane njenim grafičkim izgledom. Stihovi, kojima je naslikana svjetiljka, ujedno prepričavaju Urbanov povratak na pravi put. Tekst izgleda ovako:

Csuvara,
 O osudnoga dara!
 Daga Urban vidi ocsima,
 Koga nie hotio slušcати nutarnym ušcima.
 Odvede on Urbana na pravi put,
 Jerboga odvede knyemu,
 Koji *Ja/am put* veli,
 I daga slidimo xeli;
 Kojise radi csovika upputih,
 Daga na pravi put uputi.
 U Bethlemsku štallicu zajdošce,
 I u nyoj Isusa maloga najgyošce:
 Jer kano neimade u Bethlemu štana,
 Tako neimade ni u šardcu Urbana.
 Alli štoche u jaslicah Isus mali?
 Nego da opet zemlyu zapali,
 Zemlyu šardce Urbana,
 Na millošt zvana.

Stihovima naslikani predmet podsjeća na svjetiljku ili, čak bismo se usudili reći, na određenu vrstu svjetiljke — kandilo koje se, prema *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva*, sastoji od posudice u kojoj gori žižak u ulju, a svjetlost se »bijelo žari«. ⁴¹ O sličnoj je svjetiljci progovorio Kanižlić već u drugome dijelu [Pripovijesti o mladiću Urbanu] u

kojemu dvije dive, alegorije krijeposti — Milosrđe i Ljubav — pomažu Urbanu da pronađe pravi put. Opisane su ovako:

Stajahu pako ondi dvi Nebeske Dive; s-jedne strane jaslicah Diva (vima gri (cnikom xelyna, i pridraga, imenom Millo (argye Boxje darxechi u ruci zelenu od masline kitticu. S-druga pako strane druga Diva, po imenu Lyubav Boxja darxechi duplir plamenom c (i (sto bilim millo goruchi. (254.; potcrt. Z. Š.)

Diva *Ljubav* drži, dakle, u ruci »duplir plamenom čisto bilim milo gorući«. Riječ je o svjetiljci⁴² čije je svjetlo (plamen) opisano kao ono što nastaje u kandilu: »plamenom čisto bilim gorući« (A. Kanižlić) — »sjati, bijelo se žariti« (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva*)⁴³. Tako je tekstualno izrečena misao u drugome dijelu [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] vizualizirana kao carmina figurata u četvrtome.

Kako je Kanižlić bio dobar pedagog (pokazuje to npr. njegova *Mala i svakomu potrebna bogoslovica* /Trnava 1773./), znao je da se više puta ponovljena ista stvar na kraju i zapamti. Tako je i četvrti dio [*Pripovijesti*] zaključio u tom stilu: apostrofirajući ponovo čitatelja/putnika, još mu je jedanput naglasio odnosno pokazao da mu priča o mladiću Urbanu mora biti primjer, kojemu se stalno mora vraćati. Ova je tekstualno izrečena opomena i vizualizirana — poredanost i duljina stihova podsjeća na strelicu okrenutu prema gore, koju bi čitatelj trebao razumjeti kao — vrati se ponovo priči o Urbanu (*Etoti Izgleda!*), odnosno sebi, pokaj se za grijeh e i u ljubavi pronađi Boga. Zbog toga bismo strelicu s vrhom okrenutim prema gore uvjetno odredili kao »didaktičku strelicu«. Otisnuta je ovako:

Putnic (e!
Etoti Izgleda!
Neslidi Urbana (a (vime,
Mlogi nedovar (cuje (onyime.
Pocsmi (ada, kakoje on (var (cio;
Da ne (var (ci (c, kakoje on pocseo.
U ovomu (e Izgledu vidi,
Ako (i s-puta za (cao,
Vratise;
Putsi na (cao,
Urbana slidi,
I u dobricasas idi.

Motivsko–tematska razina četvrtoga dijela [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*], zajedno s metričkom, upućuje, dakle, na to da se ponavljaju određeni detalji iz prva tri dijela, a sve zbog pouke koja treba biti nedvosmislena. Kako Kanižlić, ipak, nije bio samo vjerski prosvjetitelj, nego i pjesnik, to je tekstu s izrazito pragmatičnom funkcijom dodao i estetičnost na razini forme.

Kakvu je sudbinu ovaj četvrti dio [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] doživio u izdanju anonimnoga Svećenika iz 1864. godine?

Pri uspoređivanju ovih dvaju tekstova zamjećujemo da je četvrti dio [*Pripovijesti*] doista privukao pozornost čitatelja–priređivača, jer je ovaj brojnim intervencijama »popravljao« Kanižličeve »nepravilne« stihove: jedan stih izvornika razbija na dva, i obrnuto, dva stiha izvornika donosi kao jedan; ispušta riječi izvornika ne bi li dobio osmerce; mijenja poredak riječi; prebacuje riječi iz jednoga stiha na drugi, itd. Donosimo primjere:

1760.

- *Staro Priricsje, buditi za Vicsje:*
- *Hocheli Angyeli: Slava Bogu
na vi(ini pivati)?*
- *Dase poslie carn, i xalo(tan netuxi(c.*
- *Koji Ja(am put veli,*
- *Poslamu Millo(argye Boxje Angyela*

1864.

- *Staro priri'čje,
Bud' ti za vičje:*
- *Hoće li da angjeli: Slava Bogu na
visini pjevati?*
- *Da se poslje crn netužiš.*
- *Koji, put ja jesam veli,*
- *Posla njemu milosrdje Božje
Angjela čuvara;*

Nadalje, dvjema *carmina figurata* (svjetiljka, »didaktička strelica«) izgubio se gotovo svaki trag: prvo — jer nije uvažavana dužina stiha izvornika, i drugo — obje su pjesme–slike razbijene, jer je prva polovica otisnuta na jednoj, a druga na drugoj stranici.

Na žalost, izvorni grafijski izgled ovim pjesmama–slikama nije vraćen ni u kritičkom izdanju Kanižličevih *Pjesama iz molitvenika* Tome Matića 1940. godine. Desila se ista nezdoga — stranicom je slika predmeta, koju su stihovi trebali predočiti, jednostavno prepolovljena, pa je jedan dio na jednoj, a drugi na drugoj stranici. Izgubljene su, na žalost, i one zaobljene barokne linije svjetiljke, jer se Matićevom drugačijom grafijom gubi jedan, dva, tri, pa čak i pet znakova u stihu u odnosu na izvornik (ali i obrnuto — zbog drugačijeg rastavljanja riječi javlja se jedan, dva ili tri znaka više), što za *carminu figurata* i nije tako nebitno.⁴⁴

5. ZAKLJUČNO O TEMI

Pokušajmo na kraju sažeti spoznaje do kojih smo došli.

Kanižličeva je [*Pripovijest o mladiću Urbanu*] tiskana, koliko je nama poznato, tri puta: 1760, 1864. i 1940. godine. Prvo je izdanje izraz volje autora, drugo je preradio *Jedan svećenik*, a treće je kritičko izdanje. U spomenutim izdanjima sve razine izvornika nisu bile jednako tretirane: žanrovska je (elementi *plača*), kao i motivsko–tematska razina (sagřešenje, stanje poslije grijeha, preobraćenje, Isus u betlehemskoj štatici, pomoć dviju diva — Milosrđa i Ljubavi, *unio mystica*) sačuvana u svim izdanjima.

U izdanju iz 1864. godine stilska je razina izvornika djelomice narušena, jer je *Svećenik* »popravljanjem« pokvario neke barokne figure (npr. antimetabolu), a kao što smo pokazali, ni stih nije bio toga pošteđen.

Najlošije je u odnosu na oba izdanja, kako onoga iz 1864., tako i onoga iz 1940. godine, prošla *carmina figurata* (i to dva primjera iz četvrtoga dijela [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*]: pjesma–»svjetiljka« i pjesma–»didaktička strelica«), i to stoga što ni u prerađenome, ni u kritičkome izdanju pjesme–slike nisu otisnute onako kako ih je Kanižlić zamislio. Autoru su ovi oblici ipak bili važni, na što sam upozorava u predgovoru *Primogućih i sardce nadvladajući uzroka* iz 1760. godine, kada kaže da je pjesma o Urbanu »načinom osobitim složena«. I doista — stihovi u obliku »svjetiljke« odnosno u obliku »didaktičke strelice« načinom osobitim, oblikom visoko estetiziranim posreduju izrazito pragmatičnu poruku, koju bismo ovako mogli verbalizirati — vrati se na pravi put (kajanja i ljubavi!), koji ti svjetlom svojim svjetiljka pokazuje⁴⁵. Ali ako ni to nije dovoljno sugestivno, onda se »didaktičkom strelicom« čitatelju još jedanput pokazuje da se mora vratiti na početak priče o mladiću Urbanu, jer je ona za njega egzemplarna.

Ovakvu interpretaciju omogućuje samo izvornik⁴⁶.

Svećenikova prerada Kanižličevih *Uzroka*, koja je naročito vidljiva u odnosu na [*Pripovijest o mladiću Urbanu*], govori nam posredno (preko književnog djela, a ne manifesta i programa!) i o recepciji baroka u 19. stoljeću. Naš je devetnaestostoljetni pisac, naime, vjerno prenio poruku, koju su sadržavale dvije Kanižličeve *carmina figurata*; poruka je izrazito utilitarna, ali ne postoji opasnost da dođe do njenog »zamazljivanja«, jer je bilo bitno što se i o čemu piše, ali ne i kako. Upravo su stoga pročitane riječi/stihovi svojim značenjem zakrili, učinili

devetnaestostoljetnom čitatelju nevidljivom i vizualnu poruku, koju su utilitarni stihovi sobom nosili (mislimo na stihove koji su oblikovali sliku »svjetiljke« i »didaktičke strelice«).

Već na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće slavonska je književna kultura:

(...) spremno prihvaćala nove ideje koje su s prosvjetiteljstvom dolazile u naše krajeve, kao i nove književne oblike, žanrove i vrste. Osim toga, u slavonskoj je kulturi nepostojanje stroge poetološke i žanrovske normiranosti omogućilo stvaranje književnih djela u kojima se — kao nikad do tada i gotovo nikad poslije toga u hrvatskoj književnoj kulturi — prepleću elementi estetičkih programa različitih književnopovijesnih i stilskih formacija: tako se u jednom te istom djelu najrafiniranija barokna figura kao i brojni motivi iz mitologije, klasicističke provenijencije, prepleću s jednostavnom dikcijom narodne pjesme ili Kačićeve Pjesmarice, a djela koja teže višim estetskim dosezima supostojе s onima koja pripadaju nižim, banalnijim, trivijalnijim oblicima književnosti.⁴⁷

Prerada Kanižličeva Urbana iz 1864. godine potvrđuje spremno prihvaćanje prosvjetiteljskih utilitarnih naglasaka, s jedne strane, i zanemarivanje barokne estetski dotjeranije poruke, s druge strane. Svećenikovo se »čitanje« Kanižličeva molitvenika pojavilo u vremenu kada je veći broj pisaca razmišljao o problemu književnog jezika i stila (npr.: Ivan Mažuranić, *Literatura ilirska* /1841./; Dimitrije Demeter, *Misli o ilirskom književnom jeziku* /1843./; Stanko Vraz, *Sud o slogu* /1843./, *O Dubrovčanima* /1847./). Postalo je očito da u preporodno vrijeme »oratorična fraza« i »poetično cvijeće« (S. Vraz) djeluje neprirodno, zapleteno, nerazumljivo i odbojno, zbog čega (...) nemamo razloga tužiti se na sirote žene i djevojke što ne mare za naše knjiženstvo, kao što se lani potužiše P.S.N. Novine.⁴⁸

Ni barokni stil starih Dubrovčana ne odgovara duhu i jeziku njegova vremena, izjavljuje Vraz⁴⁹.

Nesklonost preporodnih pisaca baroknome izrazu određena je i novim vremenom, i drugačijim društvenim prilikama, i drugačijim čitateljskim senzibilitetom, i drugačijim pogledom na svijet. Čak ni ponovo tiskane popularne osamnaestostoljetne zbirke propovijedi u 19. stoljeću s osuvremenjenim jezikom nisu bile uvijek bezrezervno prihvaćene, jer kao da su slušatelji/čitatelji postali racionalniji (D. Zečević):

Nasuprot tome, Veber predlaže svećenicima da se posluže propovijedima Bernarda Zuzorića, uz napomenu da je potrebno ispričati ih suvremenim jezikom. Ali potreba za promjenom u jeziku nije bila jedina, po srijedi je bio barokni pogled na svijet koji se nije mogao »prevesti« na jezik druge polovice 19. stoljeća; pogled na svijet neprevediv je.⁵⁰

Drugačija književna kultura rezultirala je u preporodnom vremenu suženom recepcijom baroka. Posredno nam o tome svjedoči i *Svećenikova* prerada Kanižličeva *Urbana* iz 1864. godine, jer figurativna pjesma nije bila prepoznata kao takva; sadržajni je sloj pročitani i shvaćeni, vizualni je sloj neuočen, zamagljen i, naravno, neshvaćen.

Na žalost, ni u izdanju iz 1940. godine grafički izgled stihova četvrtoga dijela [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] nije sačuvan, pa tako ni ona nijansa značenja u kojoj, kako smo pokazali, dolazi do izraza dio veličine Kanižlića kao pjesnika, koji je bio u stanju utilitarnu poruku prenijeti čitatelju na način izrazito estetički.

Zaključimo — ako *carmina figurata* pripada višim slojevima književne komunikacije, ali koja u odnosu na Kanižličev molitvenik egzistira kao »potonulo kulturno dobro«⁵¹, onda je, u odnosu na izdanje [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] iz 19. stoljeća, ali isto tako i u odnosu na izdanje iz 20. stoljeća, dio tog »dobra« — izgubljen.

Varalime oko moje?
Alli vidim što doisto?
Allje finna? neznam sčtoje!

Pocfvamli? i san koji
Spavajuchim svasčto laxe,
U prikazah meni svojih
To vıgyenye novo kaxe?
Neznam sčtoje? s-jedne strane
Vas od straha, dase smutum;
S-druge kao da odabne
Sardce moje, opet chutim.

Cfinimise, dami finu
Kao munya iz oblaka,
I prosvitli slipu tminu
Uma moga jasna zrakka.

Znadem sčtoje! o lyubavi!
Prilikumi kaxesc tvoju;
Dase vratim na put pravi,
Probuguyjesc lyubav moju,

Vidim s-dvora ti rajskoga
U sčallicu Boxe sajgyc,
Da me carvka zemalyskoga
Lyubav tvoja isčte, i najgyc.

Lyubav! tebe varxe nato,
Da Bog jesi ubog tako;
Od kogajec srebro, i zlato,
Zemlyi, i nebu blago svako.
Lyubav! u tu cıfnost spravi
Tebe megyu dvi xıvine;

7. Poznaticheмо takojer, dajeı uka-
nie vrıme lyubav veoma kripofna, kako
poznade nikoji Mladich, po imenu Ur-
ban. Dogagyaj ovi vıgyen je vıscje putah
na Prikazi, illici komedii. Zascıao bıafce
s-puta on u mladosti svojoj, i kano u tmı-
ni otıscavcı daleko, zapletesc u tarnye o-
pacınah svojih. Alli poslı prosvıdlyen po
mıllıfıti Boxjoj, kada ochuci u sardcu svo-
mıu opomenu Duha Sycetoga, vratıse na-
trag, i zlochje svoje, a navlastıto zle pri-
gode, i opako drıfıctvo pocse plakacı .On-
da, kano damı funce u mraku profınu,
poznade nevolıu svoju, razmısclyajuchi,
kolıkoje gorko rastavıtıse od lyubavi Isu-
karıfove! U to doba cvılechemu ukazase
Angycı straxanin, koıjıga sobom povede.
Allı kamo? u Bethlemsku sčalıcu. Ah! tko
nebi takvoga rđkovogıu slıdıo? Dıscıav-
fci na mıfıto vıdı, nuto csuda novoga! vı-
dı Sunascce Nebesko, vıdı dıtesecce Bo-
xanıfıveno lexeche u zıbkı megyu Mari-
om, i Jozıpom. Zacsudıse, i tko nebi?
gleda, mıslı, lıce promınya, i fıadde uz-
dısatı:

Gdısam, kakvo vıdıim mıfıto!

Koga nebo Kralja slavi
Neizmirne velicine.

Lyubav! svezah s-povojimah.

I rucice male povi;

Koje darce s-parfih trimah,

Vas zemalyski okrug ovi.

Lyubavti je to pröstarla

Mallo finca, mallo slamme;

I ucini tebe umarla,

Slaba, gladna, xedna zame.

O Lyubavi! o csudesa!

O Isuse! stöti vratih?

Cstuditeso o Nebesa!

S-nespoznanyem jöföti platih!

Ova Urban izgovorivöci neznam u kvuse misao zaneso, i stöjechi kanoti okameni. Stajahu pako ondi dvi Nebeske Djeve; s-jedne strane jaslicah Diva svima gricnikom xelyna, i pridraga, imenom *Milofargye Boxje* darxechi u ruci zelenu od masline kiticu. S-druge pako strans drugä Diva, po imenu *Lyubar Boxja* darxechi duplir plamenom cfito bilim millogoruchi. Srichjan Mladich! zafötobo na nyyega Millofargye obrati blage one svoje

ocsi i ono lice dragostivo, kojebi moglo rzavedriti naoblaceno nebo, kad rafar-gyena Pravda Boxja skupi carne osvetne oblake, püne, i tescestrilah gromovitih; da pokara opacsine csovicfanske. Iz onoga lica, profinusce taköjer, nikoje zrakke, kanoti ofobite pomochi, i millofi primochne bilig, sköjom Mladich nesamo profvitlyen, nego taköjer, i pokriplyen ufudise priftupiti k-zibki, kaono k-Otaru od Oproftcnya, i Priftölyu od millofi. Celiva on bogomillo prifvere noxice, i celivajuchi od razlicifnih kripofih dillah, navlastito Vire, Uffanya, Pönixenstva, i Lyubavi dilluje; t-kako velikom pako fardca skrucscna xalöfju? nemorese zadöfta izrechi; zafötobo, i on gorko cvilechi izkazati nemogadifacse. Kad zapöese govöriti fadmu uzdifanya, stöhotiafc izuftici nedadofce; fadmu ricöi gorko jecfanye pritarzivafcce; fada nurafnyim ognym uplamenit, kaonose prinönox; fad opet od tuge kaonoti okamenöni, doklega opet pogledom fvojim *Milofargye*, i s-milim ocshu svojih zrakami *Lyub-*

640 nepokripi. Tadati on, kao da oxi-
vi, zacvili glafom ovim:

Ilje Boxe! led studeni?

Ilje fardce moje kamen?

Daga razbit tvoj lyub/yeni,

Nit mogace uugat plamen.

Lyubav recse; da ledeno

Za me ovd tarpisc vrime;

Jermi fardce jest studeno

Vechma od leda, i od zime.

Lyubav recse, gorke fuze

Tebi zame prolivati;

Jer put fardcu rwardost uze,

I na kamen ledni obrati.

Pukni, pukni o kamenu!

I led fardca moga pukni!

Sardce u fuzah, i plamenu

Plivajuče nezamukni.

Cvilih: Abjme! Boxe izgubih

Mladih lirah cvit, i dio!

Dokne, dokne tebe oblyubih!

Sčofam, gdisam jadan bio?

O'radosno od mladosti

Tuxno meni primalichje!

Od dobrota, i kripofnih

Kamo, gdi je tvoje cvichje?

Jofc uffanye meni samo
Zelenise; a ostalo

S-kimse kitti mladost, kamo?
Nitmi niknu, nije cvallo.

Ah tko mojim putem hodi,

Nekme tuxna, tuxan slufca,

Xiva cvitja da neploidi

Martva lyubav, martva dufca.

Zlomi drufctvo ta put kaza,

Nit bi dosta, da scnym hodim;

Ako novu po zlih sfazah

Druxbu parvi ja nevodim.

Ah! i jofcmi svoje millo

Milofargye lice daje;

I fardcemi nebi ktilo,

Da zaplacse, dase kaje!

Protecite vode vruchje,

Vode fuzne! koje liva

Sardce ognjeno, i goruchje,

I u fardcu lyubav xiva.

Ah! o dase fardce moje

Od lyubavi sve rastopi!

Illu u gorke fuze svoje,

Od xalofsti dase utopi!

Chutum! alli ako i hochu,

Jezik nezna moj izrechi:

Grifčno fardce moje počse
Ognyem gorit, fuzam techi.

Millofargye, kadme gleda,

Gleda funce, fardce grie;

Raflapase tvardnost leda,

Suzna voda varvi, i vric.

Kadme pako Lyubav gleda,

Ah! kakome ogany xexe!

Chutim jednog od pogleda,

Dase fardce sve razexe.

Chutim! fardce lyubi, xali,

Suze ognyene lyubav liva:

Xalost fuznim ognyem pali,

Sardce moje gori, i pliva,

Na ovi nacsin uzdicuchi poklonise

Mladich, nesamo glavom, nego i josc ve-

chma priklonitim fardcem; i fardce koje

u ruci derxalce Polyublyenomu malomu

Isusu prikaza. Ovo fardca poivetilifste, da

bude Isusu ugodnie, Diva Lyubav uxe-

xe. I nuro! u oni csas jedan svitlovedri

ogany plahnú, i fardacce počese kanoti

vosak razapagi, i koliko kaplyicah padc,

tolikose csuh ricsih ognyevitih.

Ah Isuse! moj pokoju!

Moja lyubav! Plamen milli!

(Ti znatic) fillom dufcu moju
Od fardcami veche dili.

Ah lyubimte! i lyubechi

U mart xelim! smarti gdisi,

Po rebichu xivot flechi,

Smartfi ricsjom, dillom nisi.

Gorim, cseznem! Prilyublyeni

Moj Isuse! ah sad gdifam?

Jelli fardce moje u meni?

U menije martav nisam.

Nie u meni: dakle gdic?

Gdi je Boxe fardce moje?

A što iftem? moje nie;

Sardce moje, sad jest tvoje.

O Lyubavi csudna dara!

O lyubavi! dosta! dosta!

Eto xivot moj dogara,

Vifcje martav, neg xiv ofta.

Dosta xivi! ah moj Boxe!

Ah! nemogu vech xiv biti,

Jerbo chutim, da nemoxe

Sardce vruchoft tu podniti.

Eto svase moch snebiva!

Hiti duh moj neumarli;

Date lyubi, da te uxiva,

Dase u vike stobom garli.

Ah umiram! jer nemogu
Ja umarti. Ah! po smarti

Da te u vik lyubit mogu
Moj xivotu! dajmi umarti!

Ah lyubavi! kako gorim!
Ah kakome slatko morić!

Vidim, hocheš, da izgorim;

Dame xelynom smartju umorić.

Ah izgorih! time umori!

Venem, csezmem, snaga pada!

Ah! u rajskih csiſtje dvorih

Lyubitchute, nego sada.

Ero padam! tescko diſcem!

Ah moj Isuse! .. marva odahnu:

Veche umiram! evo izdiſcem!

JEZUS! JEZUS! ah izdahnu!

JEZUS!

Srichan Mladich u rukuh dvoranaſ ne-
beskih izdahnu! Sricsno, i cseſtiro naj-
poslidnye druſtvo. Srichna duſtica koju
Angyeli primice! u oni cſas jedan iz me-
gyu nyih, okruni glavu Urbana zlatnim,
i cvatuchim vincem; a drugi kod noguh
varxe daſſcificu, na kojoj zlatom napisane
biahu ricsi ove: *Svarba Lyubioza*, kojemu
slavnomu Nadpisu Angyeoskomu, ja dru-
gi obilatii nadodajem.

STANNI PUTNICSE!

Put xivota tvoga,

Ucſi od Martvaca ovoga:

Negledaj na pocetak,

Danse Vecserom, Xivot smartjom fali.

Srichan on nefrichom;

Da nebiaſce s-puta pravoga zascao;

Nebi tako upravna bio naiſcao.

Tkoje ovo?

Urban karſtnim imenom,

Mladich dobre vrimenom.

Star u mladofci:

Kripoſt vrimenica,

Neftoji u broju litah;

Niti u sidoj ſtarofci.

Neboje Martvaca!

Smart u febi ſtraſona, i xalosna,

Ovdi je lyubezlyiva, i radosna;

Jerboje ſmart od Lyubavi.

Xeliſc znati,

Tkoga na pravi put obrati?

Angyeoski Voditely;

Da Mladichi nauk primaju,

Kakvoga Druga ſliditi imaju.

Mladichju!

Gledaj parvo ſkimſe druſic;

Dase posle carn, i xalostan nctuxisc,
Staro Priricseje, budici za Vicsje:

Drug nyega izdaje,

Kojise sam po febi nepoznaje.

Poslamu Millofargye Boxje Angyela

Csuvara,

O esudnoga dara!

Daga Urban vidi ocsima,

Koga nie houio slufcači ncturnym ufcima.

Odvede on Urbana na pravi put,

Jerboga odvede knyemu,

Koji *Jasam put* veli,

I daga slidimo xeli;

Kojise radi csovika upputih,

Daga na pravi put uputi.

U Bethlemsku sčallicu zajdoisce,

I u nyoj Isusa maloga najgyofce:

Jer kano neimade u Bethlemu stana,

Tako neimade ni u fardcu Urbana.

Alli sčtoche u jaslicah Isus mali?

Nego da opet zemlyu zapali,

Zemlyu fardce Urbana,

Na milloft zvana.

Stajafce Jozip, i Diva Mati.

Zafsto, xelific znati?

Dase Urban po lyubavi priporodi,
Gdise Isus iz lyubavi rodi.

Ovoje uzrok csuda ovoga;

Urbanche Sin Boxji postati,

Eto Boxicha novoga!

Nedvojimo.

Hochei Angyeli: *Slava Bogu*

na vijini pivati?

Buduchi da je veliko veselyc

Angyelah, fvarhu grifcnika

pokoru csinechega.

Stajahu onde dvi Boxanfvenc Dive,

U prilici Csovicsanskoj xive;

Millofargye, i Lyubav.

Ukazajih ucsovicsen Bog

Svitu opakomu,

I sad ukazuje grifcniku fvakomu.

Millosardje nyega cseka, dase vrati;

A Lyubav, daga uxexe, i priobrati.

I nuro! fad csudo pocsimaj;

Sčose zgagya, kadse dusca priporagya,

Vidi on ocsima.

Millofargyega okom millim pogleda,

I pocese topit fardce od leda.

Rastoplyeno Lyubav uxexe,

I odmahse razxexc.

Urbano uzdišće,
Od slatke fille, mallo da neždišće
Gori, i fuze liva;
Oganje ovde s-vodom sjedinjiva.

Da neštane goriti,
S-uzdašimiga probugjiva;
Da xexchje plahne,
Suzamiga zaliva.

Ah! ugodan Isusu plamen lyublyeni;
Da od zime neoštudeni.
Od Majke mlaka istoga,
Draxjesumu fuze fardea čistoga.

Plamen ovi prigoruchi,
Nebeski buduchi,
Uzhogyašće sve udily gori:
U nebo otigye,

Odkud, i prigye.
Ovako Urbano dogori!
Nepitaj fada: tkoga umori?
Kad tako izgori.

Iyubavga xivotom raštavi.
Iyubavga xivotom šaštavi.
Ovoje Iyubioca švarha,
Slave puna,
Slavna kruna.

Etoti! fada na ocsi,
Kruna švidoci,
Lyubav zarad svoje vridnosti,
Kralyicaje od švih kripoših.

Ona,
Da je i Kripost podloxna šmarti;
Ovakobi xelilla umrti.

Putnicje!
Etoti Izgleda!
Neslidi Urbana šavime,
Mlogi nedovaršucje šcnymc.
Pocsmi fada, kakoje on švaršcio;
Da nefvaršic, kakoje on pocseo.

U ovomufe Izgledu vidi,
Akofi s-pura zašcao,
Vratise;
Putsi našcao,
Urbana slidi,
I u dobricasas idi.

Buduchi pako, da nie od mochi naravne lyubav šveršcena; nego daše u šard-ca našca uliva po Duhu Svetomu; zato moliga, i šveštardno profi po Isukarfu Gospodinu, i Špašitelyu našcemu, koji neka-jc blagofovylen u vike.

PRILOG 2 — »Svjetiljka«

Csuvara,
O čudnoga dara!
Daga Urban vidi oscima,
Koga nie hotio slu (cati nutarnym i /cima.

Odvede on Urbana na pravi put,
Jerboga odvede knyemu,
Koji *Ja /am put* veli,
I daga slidimo xeli;

Kojise radi csovika upputih,
Daga na pravi put uputi.
U Bethlemsku (tallicu zajdo /ce,
I u nyoj Isusa maloga najyjo /ce:
Jer kano neimade u Bethlemu (tana,

Tako neimade ni u /ardcu Urbana.
Alli /toche u jaslicah Isus mali?
Nego da opet zemlyu zapali,
Zemlyu /ardce Urbana,
Na milo (t zvana.

Antun Kanislich, *Primoguchi I sardce
Nadvladajuchi UZROCI...* (Zagreb
1760.; str. 262.)

Angjela čuvara;

O čudnoga dara!

Da ga Urban vidi očima,
Kog nehtjede slušati, nutarnjima ušima.
On odvede Urbana na pravi put,

Jerbo ga odvede k njemu,
Koji, *put ja jesam* veli,
I slidimo da ga, žali;

Koj se rad čovjeka upùti,
Da ga na pravi put upùti.
U betlemsku štalu zadjoše,
I Isusa malog nadjoše.

Jer kô što nema u Betlemu stana,
Tako nema ni u srcu Urbana.

*

Ali što će u jaslicah Isus mali?
Nego zemlju opet da zapali,
Zemlju srca Urbana
Na milost zvana.

Antun Kanižlić, *Važni UZROCI...*
(Požegal 1864.; preradio Jedan
svećenik; str. 235.–236.)

čuvara.

O čudnoga dara!

Da ga Urban vidi očima,
35 koga nije hotio slušati nutarnim ušima.
Odvede on Urbana na pravi put,
jerbo ga odvedoše k nemu,
koji »Ja sam put« veli,
i da ga slidimo, želi;

40 koji se radi čovika uputi
da ga na pravi put uputi.

U betlemsku štafcu zajdoše
i u noj Isusa naloga najdoše:

45 jer kano ne imade u Betlemu stana,
tako ne imade ni u srdcu Urbana.

Ali što će u jaslicah Isus mali,
nego da opet zemtu zapali,
zemtu, srdce Urbana
na milost zvana.

Tomo Matić, *Pjesme iz Kanižlićevih
molitvenika* (Zagreb 1940.; SPH knj.
XXVI; str. 27.–28.)

* Crta označuje kraj jedne i početak druge stranice, odnosno prelomljenost lika, koji bi stihovi trebali prikazati.

PRILOG 3 — »Didaktička strelica«

<p>Putnic e Etoti Izgleda Nesliedi Urbana a vime, Mlogi nedovarfuje fonyime. Poesmi ada, kakoje on var cio; Da ne var ci c, kakoje on poeseo. U ovom e Izgledu vidi, Ako i s-puta za cao, Vratise; Putsi na cao, Urbana sli di, I u dobricsas idi.</p>	<p>Putniče! Eto ti izgleda! Nesliedi Urbana sasvime, Mnogi nedovršuju š njime. Počmi sada, kako je on svršio; Da nesvršiš, kako je on počeo. * U ovom s' izgledu vidi, Ako si s puta zašao Vrati se; Put si našao, Urbana sli'di, I u dobri čas idi!</p>	<p>110 Putniče, eto ti izgleda! Ne sliđi Urbana sasvime, mlogi ne dovršuje š njime. Počmi sada, kako je on svršio, da ne svršiš, kako je on počeo. 115 U ovom se izgledu vidi: ako si s puta zašao, vrati se; put si našao. Urbana sliđi i u dobri čas idi.</p>
<p>Antun Kanislich, Primoguchi I sardce Nadvladajuchi UZROCI... (Zagreb 1760.; str. 265.)</p>	<p>Antun Kanižić, Vazni UZROCI... (Požegal 1864.; preradio Jedan svećenik; str. 238.–239.)</p>	<p>Tomo Matić, Pjesme iz Kanižićevih molitvenika (Zagreb 1940.; SPH knj. XXVI; str. 27.–28.)</p>

* Crta označuje kraj jedne i početak druge stranice, odnosno prelomljenost lika, koji bi stihovi trebali prikazati.

BILJEŠKE

¹ Iako ćemo u našem tekstu govoriti o Jednom svećeniku kao priređivaču Kanižličeve knjige, ipak moramo pripomenuti da je anonimni svećenik, vjerojatno, bio misionar o. Vinko Basile: Isusovac o. Vinko Basile živi od god. 1811. do 1882. prošloga vijeka. Rođen je Talijan Sicilijanac, no živi i radi, naučivši hrvatski, nekih 30 godina u našim krajevima, te zavoli mnogo hrvatski narod i mnogo učini za njegov duhovni napredak, naročito davanjem sv. pučkih misija. (Juraj Lahner, »Zamisao isusovca o. Vinka Basilea i Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima«, u *Marulić XIII* /Zagreb 1980.; str. 80./) U istom je tekstu Juraj Lahner spomenuo i Basileovo ponovno tiskanje Kanižličievih Uzroka: Basile je god. 1863. dao nanovo štampati Kanižličevu knjižicu: »Uzroci premoгуći za ljubiti Gospodina Isukarsta«. *Acta Ecclesiastica*, XII. na kraju. (Isto /str. 83.; bilješka br. 2./)

Posebno se ovim problemom bavio gospodin Mijo Korade u tekstu »Misionar i kulturni radnik isusovac Vinko Basile (1811–1882)« (*Vrela i prinosi* 13 /1982./), iz kojega izdvajamo: Basile je, osim toga, izdao dvije knjige Antuna Kanižlića. Njegov *Primogući i serdce nadvladajući uzroci za ljubiti Gospodina Isukarsta*, Zagreb, Härl 1760. preradio je i izdao Basile pod naslovom: *Važni uzroci s kojih Gospodina Isukarsta Spasitelja našega nada sve ljubiti moramo i njeka spasonosna sredstva kojimi se ova ljubav probuditi može*. Preveo Antun Kanižlić, Požežanin i družbe Isusove misnik, a preradio jedan svećenik. U Požegi 1864. Tiskarna Miroslava Kraljevića. (vel. 125X100 mm, XII + 4 + 296 str.) Djelo je posvetio kardinalu Jurju Hauliku i ispod posvete stavio: »Ovo prerađeno djelo posvećuje u smirenoj podanosti jedan svećenik«. (Isto /str. 127.–128./.)

Da se iza anonimnog, nepotpisanog priređivača Kanižličievih *Uzroka — Jednog svećenika* — krije isusovac o. Vinko Basile, upozorio me gospodin Mijo Korade na Danima Hvarskog kazališta godine 1997. Za stručni savjet kao i literaturu, na koju me tom prilikom uputio, iskreno zahvaljujem.

² Riječ je o tekstu bez naslova, koji je Kanižlić ukomponirao u završno poglavlje *ZAGLAVA illiti DOVERSCENYE. Od Pravih Zlamenyah. Lyubimoli mi Go/podina Isukar/ta?* (246.). U sedam se točaka odgovara na pitanje postavljeno u naslovu; u posljednjoj je točki odgovor na postavljeno pitanje — priča o mladiću Urbanu. Ona započinje ovako: 7. Poznaticheмо takojer, dajei u kasnie vrime lyubav veoma kripo (na, kako poznade nikoji Mladich, po imenu Urban. (251. — potcrt. Z. Š.) Iz kritičkog izdanja Kanižličievih djela Tome Matića (*Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* /Zagreb 1940.; SPH knj. XXVI) spomenuti tekst poznajemo pod naslovom [*Pripovijest o mladiću Urbanu*] (str. 21.). Kako se u priči o Urbanu nigdje ne govori da je riječ o pripovijesti (priču je pisac samo na jednome mjestu okarakterizirao kao prikazu illiti komediju /252./), čini nam se uputnijim za naslov uzeti završnu sintagmu prve rečenice — Mladich, po imenu Urban.

U našem ćemo se tekstu ipak služiti naslovom Tome Matića, kako bismo izbjegli moguću nesporazume.

³ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knj. I. — Književnost ilirizma* (Zagreb 1954.; JAZU).

⁴ Npr.: Milorad Živančević — Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti knj. 4 — Ilirizam. Realizam* (Zagreb 1975.; Liber — Mladost); Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti* (poglavlje 6. Doba romantizma. Ilirizam. Apsolutizam. /Zagreb — Ljubljana 1987.; Nakladni zavod Matice hrvatske — Cankarjeva založba/).

⁵ Usp. Antun Barac, Isto (poglavlje XII. Književnost ilirizma u okviru evropskih književnosti svoga doba /str. 151. i dalje/).

⁶ Isto (str. 157.). Ove je Barčeve misli prenio i Milorad Živančević u svoj tekst »Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi« (u *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* /Zagreb 1978.; uredili: Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić; str. 313.–340./).

⁷ Aleksandar Flaker, *Stilske formacije* (poglavlje »Struktura kulture hrvatskog narodnog preporoda« /Zagreb 1976.; Sveučilišna naklada Liber; str. 135.–148./).

⁸ Isto (str. 136).

⁹ Isto (str. 138.).

¹⁰ Isto (str. 147.).

¹¹ Isto (str. 146.).

¹² Spomenimo samo neke: *Zora dalmatinska* (1844.–1849.), *Branislav* (1844.–1845.), *Iskra* (1844.–1846.), *Slavenski Jug* (1848/1849.), *Neven* (1852.–1858.), *Slavonac* (1863.–1865.), itd.

¹³ Agneza Szabo, »Hrvatska javnost 19. stoljeća i njezini odnosi prema isusovcima« (u *Isusovci u Hrvata* /Zagreb 1992.; Biblioteka Vrela i prinosi za povijest isusovačkog reda u hrvatskom narodu, knj. 3.; str. 236./).

¹⁴ O sudjelovanju mnoštva naroda u tim misijama redovito su izvještavala javna glasila, pa i lokalni listovi, a *Zagrebački katolički list* sažeto je donosio i prekrasan pregled sadržaja misijskih propovijedi kao i zahvalno ponašanje brojnog naroda. (Agneza Szabo, Isto /str. 239./).

¹⁵ S druge strane, Vraz protestira što Gaj unosi previše rusizama u *Danicu*, koja je »mjerilo od napredovanja domorodstva« (*Građa* JAZU, I, 1897), te preporučuje lako štivo i narodni govor.

Ovdje treba osobito obratiti pažnju na formulaciju »lako štivo«, jer ona zapravo objašnjava izostanak nekih krupnih imena stranih literatura u hrvatskoj knjizi, imena za koje su inače suvremenici znali (Balzac, Gogolj). Iz Vrazove korespondencije, na primjer, saznajemo da pjesnik pomnjivo čita Gogolja (Arabeski, Večera na hutore), ali ga ne prevodi. U čitavoj *Danici ilirskoj* nalazi se samo jedna vijest o ovome piscu, da je »veleum«, te da je napisao »humoristički« roman *Mrtve duše* (VI, 1840, 116), pa i ta je vijest prenijeta iz »Ost und West«–a, a ostala je bez odjeka. Slična je situacija u hrvatskoj književnosti i sedamdesetih godina, kada na stranicama Matice Šenoa predlaže da se neki veliki pisci izostave iz izdavačkih planova (Ščedrin, na primjer), jer općinstvo

još nije zrelo da ih prihvati. (Milorad Živančević, »Hrvatski narodni preporod i nacionalni književni pokreti u Evropi« /u *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*; Zagreb 1978.; str. 328./.)

¹⁶ Pojam lako štivo ne odnosi se, naravno, samo na nabožnu literaturu; ovim su pojmom obuhvaćeni i: poučno–zabavni članci iz »naravoslovlja« — kojima nije bio cilj saopćavanje prirodno–znanstvenih činjenica nego književno imaginiranje Božje naravi i stvorova; (...). (Divna Zečević, »Pučki književni govor o svetom i profanom. Hrvatske pučke propovijedi 19. stoljeća« /*Književna smotra* br. 92–94 (1994.), god. XXVI, str. 225./), zatim pučko kalendarsko štivo (zdravstvene moralne upute, upute vezane za gospodarstvo itd.), pučke pjesmarice, prigodni tekstovi u stihu i prozi u čast poznatih osoba (npr. J. J. Strossmayera), porodične kronike, zbirke pučkih književnih poučno–zabavnih i nabožnih priča, pučka povijesna pjesma kao stihovani memorabile itd. O tome vidi više npr. u: Divna Zečević, »Prošlost u sadašnjosti. Popularnost pučkog književnog mišljenja« (Osijek 1991.; *IC Revija*); Divna Zečević, »Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća« (Osijek 1993.; *IC Otvorenog sveučilišta Osijek*).

¹⁷ Kraj ilirizma vezuje se obično uz godinu 1865. kada August Šenoa piše »Našu književnost« (usp. Aleksandar Flaker, »Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti« /»Umjetnost riječi« br. 3; XI; 1967./). S tog razloga i mi ovdje govorimo o nabožnoj literaturi u prvih sedam desetljeća 19. stoljeća.

¹⁸ I neki su drugi osamnaestostoljetni tekstovi bili ponovo tiskani tijekom 19. stoljeća: U 19. se stoljeću objavljuju — podjednako praktično kao i zbog nedostatka jačeg takmaca, rekla bih opet, nostalgично — propovijedi autora 18. stoljeća; pojavljuje se skraćeno izdanje propovijedi Dubrovčanina Bernarda Zuzorića (1683–1762), zatim Jurja Muliha (1694–1753), Jeronima Filipovića (1690–1765), kao i dotada neobjavljene propovijedi Arkandela Kalića (1872). (Diva Zečević, »Pučki književni govor o svetom i profanom. Hrvatske pučke propovijedi 19. stoljeća« /*Književna smotra* br. 92–94 (1994.), god. XXVI; str. 215.–216./).

¹⁹ Ovo izdanje Tomo Matić ne spominje u tekstu »Život i rad Antuna Kanižlića« (u *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* /Zagreb 1940.; SPH knj. XXVI/). Podatak smo preuzeli iz monografije Pavla Blažeka *Djelovanje i djelo Miroslava Kraljevića (1823–1877)* (Osijek 1989.; *IC »Revija«*), u kojoj je u poglavlju »Štampane knjige u Kraljevićevoj tiskari«, pod rednim brojem 9 zapisano — Antun Kanižlić: »Bogoljubnost molitvenak«. Kako je za sve objavljene naslove općenito zapisano — (SVE TISKANO U KRALJEVIĆEVOJ TISKARI OD 1862–1864) — to ne znamo točnu godinu ponovljenoga izdanja Bogoljubnosti molitvene. Knjigu nismo imali priliku vidjeti.

²⁰ U Rimu je 1865. godine tiskana knjiga *Kratka promišljanja i molitve O. Antuna Kanižlića Druž. Isus. s' apostolstvom molitve za katolička poslanstva po Slovincih na jugu* (138 stranica), čiji je sadržaj najvećim dijelom korespondentan s onim iz Kanižličeve *Bogoljubnosti molitvene* (Budim 1794.). Iste su godine ista *Kratka promišljanja* objavljena kao adligat knjizi *Razmišljaj ovo dobro. Napisao O. Bartol Baudrand Družbe Isusove*

a preveo o.v.b. iste dr. za katolička poslanstva po Slovinskih državah na jugu. S dodatkom *Molitavah i razmišljanjah*.

²¹ *Svetu Rožaliju* (Beč 1780.) ovdje ne navodimo, jer ova religiozna poema (plač) ipak nije primarno određena religiozno-moralnom, nego estetskom funkcijom.

Recimo samo da je i Rožalija bila ponovo tiskana u 19. stoljeću: Ivan Krizmanić prenio ju je u kajkavsko narječje, a zatim preveo na njemački (1831.); u Tiskari Miroslava Kraljevića štampana je 1863. godine.

²² Izvadke iz Kanižličevih djela možemo tako pročitati u *Danici ilirskoj*: tečaj II/1836. (br. 29.; str. 116.); tečaj III/1837. (br. 2.; str. 5, 8.; br. 5.; str. 17.; br. 6.; str. 24.; br. 10.; str. 40.; br. 17.; str. 68.); tečaj IV/1838. (br. 14.; str. 56.; br. 19.; str. 76.; br. 22.; str. 88.). Podatke smo donijeli prema izdanju — Zagreb 1970.; Liber — Serija reprint izdanja LIBER CROATICUS.

²³ Kako je prvi, drugi i četvrti tekst bez naslova u izvorniku, naslove smo preuzeli iz Matićeva kritičkog izdanja *Kanižličevih djela* u ediciji *Stari pisci hrvatski knj. XXVI*.

²⁴ Po izravnim tragovima dubrovačko-dalmatinskoga utjecaja u Svetoj Rožaliji i u *Pjesmama iz molitvenika* zaključuje se da je Kanižlić iz bogata Fundusa južnohrvatske književnosti 17. i ranoga 18. stoljeća poznao samo neke tekstove. Nedvojbeni su zapravo samo njegovi doticaji s Đurđevićem *Psaltijerom slovinskim* i s dvjema najpoznatijim dubrovačkim religioznim poemama, s Gundulićevim *Suzama sina razmetnoga* i s Đurđevićem *Uzdasima Mandalijene pokornice*. Dvije su religiozne poeme utjecale na kompozicijski nacrt *Svete Rožalije* i, možda još izravnije, na kompoziciju narativne lirske pjesme [*Pripovijest o mladiću Urbanu*], jednoga od duljih tekstova iz Matićeva izbora. (Zoran Kravar, »Barok u staroj slavonskoj književnosti« / *Revija* br. 3/4/5/6, 1992.; str. 207./.)

²⁵ Navode iz Kanižličevih *Primogućih i sardce nadvladajućih uzroka* (Zagreb 1760.) stavljamo u okrugle zagrade, a navode iz prerađenih *Važnih uzroka* (Požega 1864.) u kose zagrade.

²⁶ Zoran Kravar, »Barok u staroj slavonskoj književnosti« (*Revija* br. 3/4/5/6; 1992.; str. 207.).

²⁷ U odnosu na žanrovsku pripadnost [*Pripovijesti o mladiću Urbanu*] Franjo Fancev je kazao da je riječ samo o »izvratku iz drame«: Ni njegov »Mladić Urban« nije dosad ispravno prikazan, jer se dr. Prohaska, kojemu je u svojoj spomenutoj študiji (str. 196.) posvetio nekoliko vrsta, nije obazirao na ono, što Kanižlić sam kaže za objašnjenje ove pjesme. Spomenuto je već, da se Kanižlić kao magister zagrebačkog gimnazija ogledao valjda i u latinskoj dramatskoj poeziji. Njegov »Mladić Urban« biće također samo izvadak iz drame. To se smije izvoditi iz ovih Kanižličevih riječi: »Poznati ćemo takoder, da je i u kasnije vrime ljubav veoma kriposna, kako poznade nikoji mladić po imenu Urban. Događaj ovi viđen je više puta na prikazi iliti komediji.« (str. 251.–252.). Sve što se između pjesama kazuje prozom, ima da poveže Urbanov monolog u jednu cjelinu. (Franjo Fancev, »Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća«, *Jugoslavenska knjiva* br. 5 /1922./, godina VI, str. 377.)

U četvrtoj narativnoj jedinici (pjesmi, kaže Fancev), u kojoj se, kako ćemo pokušati interpretirati u nastavku teksta, pojavljuju i dvije figuratne pjesme (carmina figurata), F.Fancev vidi epilog drame: Ova je pjesma upravo epilog drame »Mladić Urban«, kakav redovno dolazi u svim isusovačkim dramama. U njemu Kanižlić daje moralnu pouku gledaocima drame. (Isto, str. 378.)

Mogli bismo navedeno komentirati pitanjem — zašto su u dramski tekst (ako on to jest!) smještene i dvije carmina figurata, koja je njihova funkcija u dramskom tekstu i kako se u dramskoj izvedbi treba prema njima odnositi, kako ih prikazati gledateljstvu?

²⁸ Pavao Pavličić, Neke zajedničke crte baroknih plačeva (u *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti* /Split 1979.; Čakavski sabor; str. 105./).

²⁹ Isto (str. 107.).

³⁰ Isto.

³¹ Isto (str. 108.).

³² Isto.

³³ Zoran Kravar, Isto (str. 212.).

³⁴ V. naš tekst »Molitva u Kanižličevu stvaralaštvu« (u *ključevi raja. Hrvatska književnost baroka i slavonska književnost 18. stoljeća* /Zagreb 1995.; Meandar; uredila Julijana Matanović; str. 222. i dalje/).

³⁵ Zoran Kravar, Isto (str. 213.).

³⁶ Ovaj je dio predgovora *Svećenik* ovako preuzeo: Osmomu sredstvu pridodao sam obširniju pjesmu o sv. Alojziji, osobitom zaštitniku mome, a zaglavku ove knjige knjige, pjesmu o nekome mladiću Urbanu. /XI./ Završna sintagma izvornika — »načinom osobitim složene« — ovdje je izostavljena.

³⁷ Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (Zagreb 1971.; Matica hrvatska; str. 290.).

³⁸ Usp. Denis Poniž, *Konkretna poezija* (Ljubljana 1984.; Državna založba Slovenije; str. 9. i dalje); Otto Knorrich, *Lexikon lyrischer Formen* (Stuttgart 1992.; Alfred Kroner Verlag; str. 28.).

³⁹ V. Pavao Pavličić, »Dinko Ranjina kao manirist« (*Umjetnost riječi* br. 2–3/1996.; god. XL; str. 133. i dalje).

⁴⁰ V. Divna Mrdeža Antonina, »Dvanaesterac u Đurđeviću Saltijeru slovinskom kao sjećanje na prijevodni stih psalama« (u *Dani Hvarske kazališta. Hrvatska književnost 18. stoljeća — tematski i žanrovski aspekti* /Split 1996.; Književni krug; uredili: N. Batušić, R. Bogišić, R. Filipović, M. Mogaš, F. Švelec, J. Vončina/).

⁴¹ U *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva* (Zagreb 1985.; Sveučilišna naklada Liber — Kršćanska sadašnjost; uredio Anđelko Badurina) kandoilo je ovako objašnjeno:

Kandilo (lat. candela »svijeća, voštanica«, usp. candere »sjati, bijelo se žariti«; hrv. i kandel; za lik candil usp. st. grč. kandelos »posudica u kojoj gori žižak u ulju«, n.grč. množ. kantela, čit. kandila). Viseća metalna posuda u kojoj gori ulje pred svetim slikama

ili – svetojstvom. Često je predmet reljefne dekoracije koja slijedi stilske karakteristike ostalih metalnih predmeta crkvenog inventara. Posebno velika i bogato dekorirana kandila rađena su u doba baroka. (318.)

⁴² O dupliru kao svjetiljci govori i sljedeći citat iz *Raja duše* Nikole Dešića: O dua biŕera nebeŕcha Mariia i Iuan. O dua duplira vazdar prid bogom ŕuitlechiaŕŕe, vasŕih trachou ŕuitlinu grihou mnogih razxenite maggle. (Nicolaum Deŕich, Hortvlyv animae Stoye Rechi Ray Duŕŕe. /Patauio 1560.; str. 475.; faksimilni pretisak objavljen u Rijeci 1995.; Franjevački samostan Trsat – Grad Rijeka – Naklada Benja./)

⁴³ Da se o kandilu i dupliru može govoriti kao o istoznačnicama, sugerira nam sljedeća natuknica: KANDJELOT, m. tal. candelotto, dem. candela, svijeća. — U rukopisu dubrovačkom XVI. vijeka. Ako vidiš dublijer ali kandjelot užežen, toj prilikuje veliko zlo. Zborn. 128a. (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio IV /Zagreb 1892–1897; JAZU; Tisak Dioničke tiskare; str. 819; potcrt. Z. Š./).

⁴⁴ Odnos broja znakova u stihu (brojimo i bjeline između znakova) između izvornika i Matićeva kritičkog izdanja iz 1940. godine izgleda ovako:

	1760.		1940.
1. stih:	8 znakova	—	7 znakova
2. stih	16 znakova	—	15 znakova
3. stih:	23 znaka	—	23 znaka
4. stih:	41 znak	—	39 znaka
5. stih	30 znakova	—	30 znakova
6. stih:	22 znaka	—	23 znaka
7. stih:	20 znakova	—	23 znaka
8. stih:	20 znakova	—	22 znaka
9. stih	28 znakova	—	26 znakova
10. stih:	24 znaka	—	25 znakova
11. stih:	32 znaka	—	27 znakova
12. stih:	32 znaka	—	29 znakova
13. stih	34 znaka	—	34 znaka
14. stih	32 znaka	—	32 znaka
15. stih	34 znaka	—	32 znaka
16. stih	27 znakova	—	26 znakova
17. stih	21 znak	—	19 znakova
18. stih:	17 znakova	—	16 znakova.

Isti je broj znakova samo u odnosu na 3, 5, 13. i 14. stih.

⁴⁵ Primjeri *carmina figurata* iz Kanižličeve *Pripovijesti* podsjećaju na jedan tip Apollinaireovih kaligrama. Ne mislimo ovdje na kaligrame u kojima odnos slike i teksta varira od potpune ekvivalentnosti do nadopunjavanja; mislimo na drugi tip kaligrama: »(...) u kojemu postoje slika i tekst, ali u odnosu ekskluzije primarnih označenih; jedino

što ih veže jest činjenica da tekst ne prenosi samo svoj simbolički sadržaj, već tvori i sliku, ali slika niti opetuje niti izravno nadopunjava simbolički sadržaj teksta. (Branko Vuletić, »Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak« /Osijek 1988.; IC *Revija*; str. 216.).

⁴⁶ Zato izvornik donosimo na kraju teksta kao PRILOG 1, s prijedlogom adekvatnijeg naslova — Mladich, po imenu Urban; usporedne tekstove »svjetiljke« i »didaktičke strelice« iz 1760., 1864. i 1940. godine donosimo kao PRILOG 2 — »Svjetiljka« i PRILOG 3 — »Didaktička strelica«.

⁴⁷ Dunja Fališevac, »Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća«, u *Dani Hvarskog kazališta. Hrvatska književnost uoči preporoda* (Uredništvo: Nikola Batušić... et al.; Split 1997.; Književni krug; str.81.–82.)

⁴⁸ Stanko Vraz, »Sud o slogu«, u *Pjesme i članci* (Zagreb 1965.; PSHK knj. 30.; Matica hrvatska — Zora; str. 160.).

⁴⁹ »Ako hoćemo nestrano da sudimo o našim Dubrovčanima, treba da njihova djela istražimo bez ikakvog zanešenja. Vrh u svega treba da prosudimo duh vijeka u kojem su oni živjeli, i u koliko je taj duh imao upliv na stvaranje njihovih umnih djela. To je glavno ono gledište s kojega ih suditi valja. (...)

No razgovarajući se o ovoj stvari, porađa se sada evo i drugo pitanje: Imamo li odobravati elizije i danas nasljedovati Dubrovčane u ovoj slobodi? Ja od svoje strane mislim da se sadašnjim našim pjesnicima ima dosuditi ta sloboda, no sumpu prudentur, tj. da se elizijama služe što rjeđe, kao što to čine Ostrožinski, Preradović i nikoji drugi našinci; jerbo svakako bit će shodnije da ona podupire misao da krasnija i jasnija na vidjelo stupa i cijeli redak gladi i svečaniji ističe, nego da za volju nekakvih pedantičnih pravila misao propada ili zamućiva se, a glatkoća i milina zvuka sasvim iščezava, (...).« (Stanko Vraz, »O Dubrovčanima«, u *Pjesme i članci* /Isto; str. 161, str. 163./.)

⁵⁰ Divna Zečević, »Pučki književni govor o svetom i profanom. Hrvatske pučke propovijedi 19. stoljeća« (*Književna smotra* br. 92–94 /1994./, godište XXVI; str. 224.).

⁵¹ Jednu, međutim, stvar u vezi s utilitarnom književnošću nakon g. 1600., točnije, u vezi s njezinom baroknom pozlatom, možemo već sada uzeti kao gotovu: ta književnost nije imala značajnijega udjela u stvaranju baroka kao stila, barok se u njoj nije začeo i razvio, nego se u nju, već razvijen i ustrojen, spustio. (...) Barok utilitarne književnosti mogli bismo, dakle, promatrati kao vrednotu koja je u niže slojeve književne komunikacije dospjela iz viših, kao neku vrstu »potonuloga kulturnog dobra«. (Zoran Kravar, »Barok kao potonulo kulturno dobro« /*Croatica* XVIII; 26/27/28; 1987.; str. 171./.)